کرۆنۆلۆژیای مێژووی تورک: ئیسماعیل بێشکچی

لە ئەڵمانییەوە / ئەنوەر ئەڵمان

چەند وتەیەکی پێویست

بێشک هەڵوێست و بۆچوونی سیاسەتی ئەمڕۆی دەستەڵات و سیستەمی دەوڵەتی تورکیا، لە هەمبەر کورد و مافەکانیدا، ڕوون و ئاشکرایە. ئەوان بێپەردە، دژی هەر مافێکی نەتەوەیی و کولتووری کوردن. یەکێک لە خاڵە سەرەکیەکانی وڵاتانی ئەوروپای هاوبەشیش کە بەسەر تورکیایدا دەسەپێنن، باوەڕ هێنانی تورکیایە بە هەبوونی کەمایەتیەکان ـ وەک کورد ـ ئەوجا ڕەچاوکردنی مافە نەتەوەیی و کولتوریەکان. لێ، تورکیا لە ساتێکدا باس لە کۆماری تورکی لە قوبرس دەکات. پارێزگاری لە مافی کەمە نەتەوە تورکزبانەکانی بولگاریا، هێرتسی گۆڤینا و کوردستان ـ کە نیوەیان کوردن ـ دەکات، کەچی بە پێچەوانەی ئەو هەڵویستەی، کە بۆ سیاسەتی نێودەوڵەتی شایانی قبووڵ نییە!، دژی هەر مافێکی کوردە لە ناو نیشتمانی خۆیدا کە کوردستانە؟ وڵاتانی ئەوروپایش ئەم سیاسەتە دووفاقەییە نادروست و نا دیموکراتیەی دەستەڵاتی تورکیایان، لا پەسەند و قبووڵ نییە. دەستەڵاتدارانی تورکیا، وەها هەڵسو کەوت دەکەن، دەڵێیت هەزاران ساڵە خاوەنی ئەو نشینگە و نیشتمانەی کورد و ئەرمەنی و یۆنانی و لاس و عارەبەن، کە ئێستاکە کۆمارێکی تورکی لە سەر بنیاد نراوە! ئەگەرچی، کۆمەڵگەی ئێستای تورکیا، هەر لە دامەزراندنی ئیمپراتۆری عوسمانیەکانەوە،کۆمەڵگەیەکی تێکەڵە لە گەلە جیاوازەکانی وەک، تورک، کورد، عارەب،لاس، ئەبغاس، چەرکەس و ... هتد. بەڵام زۆر جێی سەرسوورمانە، تاکی ئەو گەلە بە تورک و تورکێنراوانە، کە لە ڕابردوودا بە سیاسەتی، موسڵمان بوون و ـ ئوممەتی ئیسلام ـ هەڵدەخەڵەتێنران و خۆڵ دەکرایە چاوی ناهۆشیارەکانەوە، نهاکەیش سەیاسەتی شۆڤێنی ـ پان تورکیزم ـ پەیرەو دەکەن. هەر وەک ئاژداد و ئابادیان تورکی ڕەسەن بوویێتن! پڕوانە چۆن خوێن ساردانە، مامەڵە لەتەک جێگە دێرۆکیەکانی گەلانی کورد و یۆنانی و ئەرمەن دەکەن و بێباکانە چەندین جێگەی کۆنئارا و مێژووی و گرنگی وەک ـ حەسەنکێف ـ دەخەنە بن ئاو. هەروەک لە دروستکردنی بەنداوی گەورەی ـ گاپ ـ دا، بە سەدان و هەزاران گوند و نیشتمانی دیرۆکی کوردیان چۆڵ کرد و غەرقی ژێر ئاویانی کرد! بە زەبری کوشتن و ئەشکەنجە بە هەزاران ئەرمەنیان کردە موسڵمان. گوند و ماڵ و کەنیسەکانیان لێ داگیر کردن. زیاد لە یەک میلیۆن و نیو ئەرمەنیشیان قەلاچۆ کرد! یۆنانیەکانیان دەکوشت یانیش بۆ یۆنان دەریان دەکردن، یانیش لەتەک تورک زبانەکانی دورگە نێزیکەکانی سەر سنووردا، دەیانگۆڕینەوە! کە لە ساڵی 1974 دا سوپای تورکیا بەشی ژووروی دورگەی ـ قوبرس ـ ی داگیر کرد، کۆمارێکی تورکیای لەسەر بانگهێشتە کرد، کە تا ئێستاکە لە تورکیا خۆی زیاتر، لە لایەن هیچ دەوڵەت و وڵاتێکەوە باوەڕی پێناکرێت و جێی قبووڵ نییە!

لە نیشتمانی داگیر کراویشدا،بە سەدان کەنیسەی ئەرمەنی و یۆنانیان کردە مزگەوت.بەناوبانگتریان ـ کەنیسەی مێژوویی بێزەنتیەکانە لە شاری ـ کۆنیستانتینۆ پۆلیس ـ کە پاش داگیر کردنی لە ساڵی 1453 دا ناوەکەی بووە ـ ئیسلامپۆلیس ـ و دواتریش ئیستەمبوڵ، بە ناوی ـ هاجیا سۆفیا ـ منارەی بۆ دروستکراو کرایە

مزگەوت. خۆشبەختانە لە ژێر کارگەریی ئەوروپادا، لە ساڵی 1934 ەوە بۆتە مۆزەخانە!

دەستەڵاتی تورکیا کە لە ئەوروپایش داوای مافی کەمایەتیە تورکەکان ـ کە نیوەیان کوردن بە پاسی تورکیەوە!! ـ دەکات، کەچی دژی هەر ماڤێکی کوردە لە هەر جێیەکی ئەم گێتیەدا بێت! تەنانەت لە ڕۆمانی یەکەمی ـ یەشار کەمال ـ دا بەناوی ـ دورگەی مێروو ـ ، کە ڕۆژنامەی نەتەوەپەرستەکانی تورکی بەناوی ـ حوریەت ـ مافەکەی لێ کڕی بۆوە، ئەو بەشەیان لە ڕۆمانەکە دەرهێنابوو کە باس لە کێشەی کورد لە باکووری کوردستان دەکات. لە ساتێکدا سیاسەتی شۆڤێنی دەستەڵاتی تورکیا، هەفتا ساڵە کورد دەتورکێنن، کەچی ـ تەیب ئەردۆگان ـ ڕوو لە وڵاتانی ئەوروپا هاوار دەکات: (بە ئەوروپی کردنی تورکەکان ـ بۆ نموونە لە ئەڵمانیا ـ گەورەترین تاوناکاریە لە هەمبەر مرۆڤایەتیدا...) . خۆشیان بەهەمو جۆرێک لە هەوڵی ئەوەدان، کورد نەک هەر لە باشووری کوردستاندا، فیدڕاڵ و ئۆتۆنۆمیشی نەبێت، بەڵکوم وەک کوردیش ناو نەبرێن! بەڵام لە هەوڵی دروستکردنی ـ تورکمانستانێک ـ دایە و پایتەختەکەیشی ـ کەرکوک ـ بێت!!

ئەم سایسەتی پارادۆکس و تەقلەهەڤ و پێچ دەرپێچ و نازانستیی و نا یاسایی و نامرۆڤانەیەی دەستەڵاتدارانی تورکیا، دەستەڵات و تاکەکانی ئەورپایشی تووشی سەرسوورمان و نیگەرانی و پەستی کردووە. کە بە هیچ جۆرێکیش لەتەک سیاسەتی سەردەمدا وێک نایەتەوە.

ئەمانە کورتە و پوختەی نموونەیەک لە هەڵویستی نامرۆڤانە و نا دیموکراتی دەستەڵاتدارانی ئێستاکەی ـ تورکیان. تەنانەت ڕۆشنبیر و دیموکراتەکانی تورکیش، کە باس لە مێژووی تورکیا دەکەن ـ بێئاگایانە هەڵوێست لەسەر دوو هەزار ساڵی مێژووی تورکیا لە ـ تورکیای ئێستادا! ـ ڕادەگرن. بێشک ئەمەیش خۆ گێل کردن و درۆکردنە لە ڕەوتی مێژوویی. چونکە بە پێی بەڵگەنامەی مێژوویی، بەر لە هەزارەی یەکەمی زایینی، **تاقە تورک زبانێک** لەسەر خاکی کورد و ئەرمەن و یۆنانیەکان نەبووە و نەژیاوە!

لە دەووروبەری 300 ساڵەی بەری زایینی هەتا 550 پاش زایینی*

552 بەری زایینی. بومین کاگن ، دەستەڵاتدارێتی **مەنگ**ۆلای ـ یوان یوان ـ دەردەپەڕێنێت. لەژێر دەستەڵاتی ـ موخان ـ ی کوریدا، یەکەمین دەستەڵاتی بەرفراوانی تورکزبان دادەمەزرێنێت.

لە 553 ـ 572 ەوە، لە زێی ـ بایکال ـ ەوە هەتا دیواری گەورە، ـ چین ـ بەرفراوان دەبێت.

575 ، بە سەرۆکایەتی ـ ئیستەمی ـ بەسەر ـ هونە سپیەکان ـ هیفاتالیتن، سەردەکەون. بە ڕێکەوتن لەتەک ـ ساسانی ـ ەکاندا، دەتوانن خۆ بگەیەننە ـ شەقامی پەشمین ـ حەریر!.

582 بە هۆی ژن و ژنخواز و ڕێکەوتنی بازرگانیەوە، هێرش کردنە سەر چین.

682 دامەزراندنی دووەم دەستەڵاتی تورکی لە ڕۆژهەڵاتەوە، هەتا ساڵی 745 .

693 و بەرو ژوور. هەمدیسان بەهێزیی دەستەڵاتی تورکی لە بەشی ڕۆژهەڵاتەوە. بەسەرۆکایەتی (قاپقان) لە 691 ـ 716 .

721 دەستەڵاتدارێتی چین بە دانی خەرجی ناچار دەکرێت.

732 گرنگیدان بە نووسراوە و قەباڵەکانی مێژوویی و ڕیک و پێکیی دەمەزراوە.

742/5 دوای لەناوچوونی دەستەڵاتی تورکی ـ کاگاناتاس ـ لە بەشی ڕۆژئاواوە، دروست بوونی کۆنفیدراسیۆنێک لە دەستەڵاتە ناوخۆییەکانی وەک؛ بسمیل، ئویگور،کارلوک. سەرۆکی ئویگورەکان داوای نیشانی ـ خاقان ـ دەکەن و نیشانی ـ یابقوـ یش بۆ ـ کارلوک ـ ەکان دەمێنێتەوە.
751 شەڕی نێوان عارەب و چین لە ـ تالاس ـ. سەرکەوتن بۆ عارەبەکان دەبێت.
762/3 ئویگەرەکان باوەڕیان بۆ یەکتاپەرستی دەگۆڕن.
780 ـ دەووروبەری هەشتاکان! ـ ئۆگوسەکان لە پەیامی ـ ئیسیک کول ـ دێنە دەر و لەـ ترانس ئۆکسانیان ـ سەر دەردێنن.
820 ـ دەووروبەری ئەو سالانە.
ـ ئویگورەکان دەگەنە ـ سیرداریا ـ .
840 دەوورەبەری ئەو سالانە، چەرکەسەکان بەسەر ئویگورەکاندا سەردەکەون. ئەوانیش خۆیان بەرەو ڕۆژهەلاتی تورکستان دەکێشنەوە و لەوێکانەدا، دەوڵەتی ـ کۆچۆـ دادەمەزرێنن.
960 بەشی ڕۆژهەلاتی دەستەڵاتدارێتی ـ قەرەخاندن ـ بە دانیشتووی 200 000 ڕەشماڵەوە، دەچنە پاڵ ئیسلامەکان.
985 هەڵهاتنی سەرۆکی هۆزی سەلجوقەکان و چونە ناو ئیسلامەکانەوە.
1000 دەووروبەری ئەو سالانە، پەیدابوونی تورکە خەزنەویەکان بە سەرۆکایەتی مەحمود ناوێک. هۆزەکانی ئوخوز بە لەوەڕگاکانی بوخارادا بڵاو دەبنەوە.

لە مەحمودی خەزنەویەوە بۆ ئەڵپ ئەرسەلان، 1017 ـ 1072

1040 شەڕی دەندەناکان ـ دەندەنیل! وەرگێڕ! ـ سەلجوقەکان بە سەرۆکایەتی تۆغروڵ بەسەر خەزنەویەکاندا سەردەکەون. دەکەونە هێرش کردنە سەر ئێران. گەڕانیش بەرە و ئازەربایجان و ئەرمێنیا و موسڵ ـ باشووری کوردستان ـ و هەکاری، ـ باکووری کوردستان ـ وەرگێڕ، دەست پێدەکات.
1058 خەلیفەی بەغداد ـ تۆغروڵ وەک سوڵتانی ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوای دەستەڵاتەکەی قبووڵ دەکات. ئەڵپ ئەرسەلانی خوشکەزاشی دەکاتە میری میران.
1071 لە جەنگی ـ مالازگیرت ـ دا لە کن ـ موش ـ ی ئاناتۆلیا ـ ، ئەڵپ ئەرسەلان بەسەر ـ ڕۆمانۆس ـ ی قیسەری شەشەمی ڕۆژهەڵاتی دەستەلاتی ڕۆمدا سەردەکەوێت. (دەشێت بە سەرەتای هاتنی گەلانی تورکزبان دابنرێت بۆ کوردستان ، کە دەکاتە 937 ساڵ!!)

سەلجوقە ڕۆمیەکان 1071ـ 1310

1086 مردنی یەکەم سەرۆکی سەلجوقەکان ـ سلێمان، ب، کوتلوموش ـ لە ئەنتیۆخیا/ ئەنتاکیا.
1092 کیلیج ئەرسلانی یەکەم لە نیکایا/ ئیزنیک، خۆی دەکاتە سوڵتان. لە ساڵی 1097 یشەوە، دەستەڵاتی بەسەر ـ کۆنیا ـ شدا دەگرێت.
1155ـ1192 کیلیچ ئەرسلانی دووەم ، لە ناوچەی (میریۆکیفالۆن) بەسەر بێزەنتیەکاندا سەردەکەوێت و ئیپراتۆرەکەی بەسەر 10 کورەکەی خۆیدا بەش دەکات.

1220 هاتنه سەر تەختی دەستەڵاتی عەلائەدین کەیقوبادی یەکەم. پەل ڕاکێشانی دەستەڵاتی ڕۆمی سەلجوق بەرە و ڕۆژهەڵاتی ئەناتۆڵیا.(مەبەست لە باکووری کوردستانە ـ وەرگێر). ژووروی میسۆپۆتامیا و باکووری سوریا.
1243 جەنگی (کۆسەداخی) لە دژی دەستەڵاتدارێتی مەنگۆلەکان. سوڵتانی سەلجوقەکان ناچار دەبێت سەر بۆ مەنگۆلەکان نەوی بکات و تەسلیم بێت. (پەرڤانە) ی جێگری سوڵتان دەکرێتە دەستەڵاتدار لە ئەناتۆڵیا.
1273 مردنی هۆزەڤان و سۆفیی بیرمەند (جەلالەدینی ڕۆمی ـ مەولانا) لە کۆنیا.
1300 دەوروبەری ئەو ساڵانە،ڕادەی هەر بەرزی چەوسانەوە لە لایەن مەنگۆلەکانەوە، لە ئەناتۆڵیا.
1310 دەوروبەری ئەو ساڵانە، کۆتایی دەستەڵاتی دیاری سەلجوقەکان لە ئەناتۆڵیا.

دەستپێکی مێژووی نوێی عوسمانیەکان 1302ـ 1421

1302 سەرکەوتنی عوسمانیەکان بەسەر سوپای بێزەنتیەکاندا، لە دەوروبەری (نیکۆمێدیا/ ئیزمیت)
1313 میرێکی تورکمانەکان بە ناوی قارەمان، دەست بەسەر شاری کۆنیادا دەگرێت.
1326 قەڵاو بەربەستی (بورسا) بەهۆی برسێتیەوە، دەڕووخێت و دەکەوێتە دەست عوسمانیەکان. عەسمانیەکانیش دەیگۆڕن بە یەکەم کۆشکی حەسانەوە و حوکمیان.
1354 گرتنی (گالیپۆلی ـ ئەنقەرە) و دەچێتە ژێر قەلەمڕەوی عەسمانیەکان.
1369 داگیرکردنی (ئەدریانۆپۆل ـ ئێدرنە) . شارەکە هەتا 1453 و بەرفراوان بوونی زۆرتری عوسمانیەکان، وەک پایتەخت دەمێنێتەوە.
1386 میرەکانی قارەمان لە ئەناتۆڵیا، دەچنە ژێر دەستەڵاتی عوسمانیەکانەوە.
1393 بە گرتنی شاری (تارناڤۆ) کۆتایی بە ئیمپراتۆری بولگاریا دێت.
1389 شەڕ لە (ئەمزلفێلد و پۆلێ لە کۆسۆڤۆ). مورادی یەکەم بەسەر سوپای زێربەکاندا، بەسەرۆکایەتی (لازار) سەردەکەوێت. هەردوو سەرکردەکەیش دەکوژرێن.
1396 لە شاری (نیکۆپۆلیس) ی سەر ڕووباری دۆناو، (زیکسمۆند) ی قیسەری هەنگارو سوپاکەی تێک دەشکێنرێن.
1401 بایەزیدی یەکەم کە لە ساڵی 1397 ەوە کۆنیای داگیر کردووە،دەبێتە تاکە دەستەڵاتداری ئەناتۆڵیا و هەتا مالاتیا و خوارووی ڕۆژهەڵاتی خاکی ئەوروپا و هەتا سەر (ئادریا).
1402 لەشەڕی ئەنقەرەدا،بایەزیدی یەکەم،بەسەر مەنگۆلەکاندا و، بەسەرۆکایەتی تەیموور. زاڵ دەبێت. هەمدیسان گەڕانەوەی سیستەمی بەگایەتی لە ئەناتۆلیا . شەڕی کورانی بایەزید لەسەر دەستەڵات.

تەشەنەکردنی عوسمانیەکان بۆ هێزی گەورە و بەربڵاو 1421 ـ 1512

1444 شەڕ لە (ڤارنا). (ڤلادیسلاڤ) ی پاشای هەنگاریا دەڕوخێنرێت.

1453 داگیرکردنی (کۆنستانتینۆپۆلیس) لەلایەن سوڵتان مەحەمدی دووەمەوە.
1461 ڕوخانی کۆتایی دەستەڵاتی یۆناینیەکان لە ئاسیای بچوکدا، لە ترابزون.
1463 سەرەتای شەڕی درێژخایەن لە دژی (ڤێنێدیک ـ ڤێنێسیا) ، هەتا 1479 .
1468 شکانی تەواوەتی قارەمان. کوژرانی (سکاندربیگس) کە لە ئەلبانیا بەرپەرچی عوسمانیەکانی دەدایەوە و بەرهەڵستی دەکرد.
1473 سەرکەوتن بەسەر میرنشینی(ئەکویۆنلو) دا. بە سەرۆکایەتی (ئوزون حەسەن) لە (ئوتلوکبێلی). یەکەمین هاتنی تورک بەرەو (کرۆواتیا) و (کراین) و (کێرنتن ـ نەمسا).
1480 شەڕی (ئەپۆلین) و داگیرکردنی (ئۆترانتۆ) لە لایەن تورکەکانەوە. هەتا 1481 لەژێر دەستەڵاتیاندا مایەوە.
1492 دەرکردنی جولەکەکان لە ئیسپانیا و وەرگرتینیان لە لایەن عوسمانیەکانەوە.
1500 لە ئێران شا ئیسماعیل دێتە سەر تەختی دەستەڵات. 1505 (بەغداد) داگیر دەکات. لە ئەناتۆڵیا لایەنگری زۆر لە نێو تورکمانەکاندا پەیدا دەکات. بە ناوی (سەر سوورەکان)
1509 زەوی هەژەیەکی بەهێز، ئیستەنبوڵ و هەندێک جێگەی ڕۆژهەڵاتی زەریای ناوەڕاست تێک دەدات.

لوتکە هێزی عوسمانیەکان

1514 سەرکەوتنی سەلیمی یەکەم ـ 1512 ـ 1520 ،لەشەڕی چاڵدێراندا بەسەر سەفەویەکاندا. ڕاوەدونانی سەر سوورەکان(واتە گرتن و کوشتنیان ـ وەرگێڕ)
1516/17 داگیرکردنی سوریا و میسر و ڕوخانی دەستەڵاتی (مەمالوک)
1520/1566 لەژێر دەستەڵاتی (سولێمانی قانونی) دا، ئیمپراتۆرەکە دەگاتە ئەوپەڕی هێزی بەرفراوانی خۆی.
1526 شەڕی (موهاژ) و کۆتایی هێنان بە سەربەستی دەستەڵاتی پاشایەتی هەنگاریا
1529 ئابلۆقەدانی (ڤین) لەلایەن عوسمانیەکانەوە.
1536 پەیماننامەی بازرگانی لە نێوان عوسمانی و فەڕەنسەدا.
1541 داگیرکردنی (بوداس) و ناوەڕاستی هەنگاریا.
1571 شەڕی زەریایی لە (لێپانتۆ). شکانی عوسمانیەکان لە هەمبەر کەشتەیەکانی ڤێنێسیان ـ هابسبورگ و پاپدا.
1571 داگیرکردنی قوبرس.
1577 /1572 بنیاد و دروستکردنی مزگەوتی (سلیمیا) لە (ئەدیرنە). کاری (سینان) ی نەخشەکێش.
1589 ناڕازایی و بەرهەڵستی (جانیخارەکان) دژی مانگانە وەرگرتن بە دراوی بەسەرچوو.
1606 /1593 شەڕی نێوان عوسمانی و هابسبورگ لە (لانگە)
1606 پەیمانی ئاشتی لە (زیتڤاتۆرۆک) لەتەک هابسبورگدا. لەسەر بنەمای هێزی بەرا مبەر.
40 / 1623 مورادی پێنجەم (بەغداد) لە سەفەویەکان دەسێنێتەوە.
1635 بزووتنەوەیەکی فونداMێنتاڵ ـ بنەوی، بە دەووری (قادی زادە محەمەد ئەفەندی) دا خۆ رێکدەخەن.

1640/84 ئەولیا چەلەبی بە دەستەڵاتی ژێر قەلەمڕەوی عوسمانیدا دەگەڕێت و گەشتنامەیەک دەنووسێتەوە.
1645/70 شەڕی نێوان عوسمانیەکان و (ڤێنێدیگ ـ ئیتالیا) بە داگیرکردنی دورگەی کرێتا لەلایەن عوسمانیەکانەوە تەواو دەبێت.
1648 خەتیب چەلەبی مێژووناس، دەست دەکات بە نووسینەوەی (کۆسمۆگرافی جیهان نما)
1651 لە سیدارەدانی (قوسەم سوڵتان) ی دایکی مورادی پێنجهەم و (ئیبراهیمۆس) و دایەگەورەی محەمەدی پێنجهەم. کۆتایی هێنان بە دەستەڵاتی (یانیچارن ـ وەرگێڕ!!) لە سیاسەتی عوسمانیدا.
1656/61 کۆپرولو محەمەد پاشا، هێزی سیاسی و ئابووری دەخاتە دەستی وەزیری گەورەوە.
1663/64 شەڕی نێوان عوسمانیەکان و هابسبورگ. شکانی بەرامبەرلە (ست ـ گۆتهارد) و داگیرکردنی (نیۆهۆیسلس) لەلایەن عوسمانیەکانەوە.
1672 شەڕ لە دژی پۆلۆنیا و داگیرکردنی ڕۆژئاوای ئۆکراینا و پۆدۆلین.
1683 ئابلۆقەدانی دووەمجاری (ڤین) لەلایەن عوسمانیەکانەوە. شکاندنینان لە لایەن سوپای بەرهەڵستیکارەوە لە چیاکانی (کاهلن)
1695 چەسپاندنی دانی (سوو ـ زەریبە!) بۆ هەمیشە.
1699 دوای شکانی عوسمانیەکان لە شەڕی (سلانکامن لە 1691 دا و لە زینتا لە 1697دا. عوسمانیەکان هەنگار و بەشێکی زۆری (دالاماتین و پۆدۆلین و پۆلۆپۆنێس) دەدۆڕێنن و لە دەستیان دەردەهێنرێتەوە. ئینجا بەستنی پەیمانی ئاشتی لە (کارلۆڤیتس)

سەدەی هەژدە

1714/18 شەڕی عوسمانی لە هەمبەر (ڤێنێدیگ ـ ئیتالیا) و 1715 گەرتنەوەی پێلێپۆنیس.
1716/18 شەڕ لە دژی هابسبورگ. لە دەستدانی (بێلگراد) لەئاکامی پەیمانی ئاشتی (پاسارۆڤیچ ـ 1718)
30 /1718 ئیبراهیم پاشای وەزیری وەزیران. پاشان دەبێتە ترۆپکی بەرزیی دەستەڵات بەناوی (زەمانی گوڵاڵە سوورە)
1721 سەفەری نوێنەر محەمەد چەلەبی بۆ فەرەنسا.
1729 ئیبراهیم موتەفەریقە، بۆ یەکەمینجار و لەسەر زەوی عوسمانی بە تورکی پەڕتووکێک تەواو چاپ دەکات.
1739 پەیماننامەی ئاشتی بێلگراد. داگیرکردنەوەی بەلگراد و سێربیا و ڤالاخی گچکە لەلایەن عوسمانیەکانەوە.
1755 تەواو کردنی مزگەوتی ـ نوری عوسمانی ـ لە ئیستەنبوڵ
1757 هۆزەکانی بیابان ڕێگە لە کاروانەچیەکانی بەرەو حەج دەگرن و دەپرن.
1774 پەیمانی ئاشتی لە (کوچوک کاینارجا) لەتەک ڕوسیادا. عوسمانیەکان زەوی ژێر دەستەڵاتیان لە دەست دەدەن. دەستپێکردنی هاتوچۆی دەریایی ڕوسیا لە زەریای ڕەش.
1788/1822 تەپە دێلێنی عەلی پاشا لە ناوچەی (لوانینا/ ئێپیرۆس) دەبێتە دەستەڵاتی ئۆتۆنۆم.

1790 یەکگرتنێکی نێوان پرۆیس و عوسمانیەکان.
1791 پەیمانی ئاشتی لە (سیستۆڤا). سنوور نیشانەکردنەوەی وەک بەری جەنگ لە نێوان هابسبورگ و عوسمانیدا.
1792 گەلێک ڕیفۆرمی سوپایی و ئابووری لە لایەن سەلیمی سێهەمەوە لە 1807/1789.
1793/1796 دامەزراندنی کونسوڵگەریی هەمیشەیی عوسمانی لە لەندەن، ڤین، پاریس و بەرلین.
1801/1798 پەلکێشانی ناپۆلیۆن بۆناپارتس بەرەو میسر. داگیرکردنی و هێرش کردنە سەر بەشی سوریاش.
1805 محەمەد عەلی، دەبێتە دەستەڵاتدار لە میسر.
1806/12 شەڕی نێوان عوسمانی و ڕوس.
1807 خۆپیشاندان و هەڵچوون لە ئیستەنبوڵ و لابردنی سەلیمی سێهەم لەسەر کار
1809/12 شەڕی نێوان عوسمانی و ڕوس بە پەیمانی ئاشتی لە (بوکارست) کۆتایی پێدێت. عوسمانیەکان هەمدیسان (مۆلداو،ڤالاخای) وەردەگرنەوە. بەڵام (بیس ئارابیان) نیان لە دەست دەچێت.
1821/30 شەڕی ڕزگاریخوازی یۆنانەکان

1839/1826 مەحمودی دووەم

1826 خۆپیشاندان و هەڵچوونی (یانیتجارنەکان) لە ئیستەنبول و لێدانیان لەلایەن لایەنگرانی دەستەلاتەوە.
1828 لەهەمان ساتدا، سوپای ڕوسیا هێرش دەباتە سەر بەڵکان و قەفقاز. داگیرکردنی قەڵەمڕەوی میرایەتی (دۆناو) و (ئێریڤان).
1829 پەیمانی ئاشتی (ئەدریانۆپێل). یۆنان دەبێت لەژێر ماندانی ڕوسیادا، هەتا سنووری (ئەرتا ـ ڤۆلۆس) پەل بکێشێت و درێژ بێتەوە.
1830 مەحمودی دووەم دەکەوێتە سەرەتای پێنج گەشتەکانی!
1831 محەمەد عەلی پاشای دەستەڵاتداریی میسر، سوریا داگیر دەکات.
1832 دانپیانانی دەستەلاتێکی ئازادی مۆنارش ـ پاشایی، لە یۆناندا. یەکەم ڕۆژنامەی میریی ناوچەیی بەناوی (کرێتا)
1833 پەیمانی پارێزگاریکردنی نێوان ڕوسیا و تورک لە (هونکار یسکەلەسی)
1835 ڕیفۆرمی گەورەی دەوڵەت. شاری (تریپۆلی ـ لیبیا) ی باکووری ئەفریقا، هەمدیسان دەکەوێتەوە ژێر ڕکێف و دەستەڵاتی عوسمانی. چوونی سەرلەشکری پرۆیسەکان ـ ئەڵمان! ـ (هیڵموت مۆڵتکە) بۆ کن دەوڵەتی ءوسمانی.
1838 دامەزراندنی لیژنەی باڵای ئامۆژگاری بۆ ڕێکوپێکیی یاسایی . پەیماننامەی بازرگانی لەتەک بەریتانیادا لە (باڵتا لیمان). دامەزراندنی دەستگایەک بۆ بابەتی خوێندنی گشتی.

ڕیفۆرمە بەسوودەکانی دەهەی ئەو ساڵانە(1839 ـ 1876)

1839 گۆڕین و ڕاوێژ لە پەروەردەدا و ڕەخنەیش لە خوێندنگەە(قورئان ـ ئایینیەکان). لە دەستەڵات خستنی(عەبدول مەجید). ڕێفۆرمە پێشنیارکراوەکان لە لایەن (کولخانە)
1845 قات و قڕ و برسێتی لە ئەناتۆلیا، بەهۆکاری وشکەساڵیەوە.
1846 دامەزراندنی دەستگایەک بۆ بەرهەمهێنانی مامۆستایان.
1851 ڕێکخستنی کۆمەڵەیەکی زانستی ـ ئەنجومەنی دانش! ـ
1852/ 1853 قەیرانی (مۆنتینێگرۆ). میر (دانیلۆ پێترۆڤیچ نیگۆش)،جاڕی خۆ بە میری سەردەم زانین دەدا.
1853 ڕوسیا داوای پارێزگاری لە کریستە ئۆرتۆدۆکسەکانی قەڵەمرەوی عوسمانی دەکات. پاش لێکترازانی پەیوەندی دیبلۆپاتی هەردوولا، لەشکری ڕوسیا سنووری میرنشینەکانی (دۆناو) دەبەزێنێت.
1854 قەدەغەکردنی بازرگانی بە غوڵام ـ عەبدەکانی قەفقازیاوە.
1855 خۆبەدەستەوەدانی عوسمانیەکان لە (سێواستۆپۆل). کۆتایی شەڕی (کریم).
1856 سەرەتای کار بۆ دروستکردنی ڕێگا ئاسنی (کۆنستانزاـ جیرناڤۆدا) ـ خەتی هومایۆن ـ و بەکردار کردنی یەکێک لە گرنگترین ڕیفۆرمەکان. قەبوڵکردنی پەیمانی ئاشتی پاریس، بە زۆربەی دەنگ.
1857 هەڵگرتنی سوو ـ زەربە، لەسەر ناموسڵمانەکان.
1861 لوبنان لەژێر دەستەڵاتێکی مەسیحیدا، دەبێتە ناوچەی ئۆتۆنۆم. عەبدول عەزیزی برای عەبدول مەجید، دەچێتە سەر تەختی دەستەڵات. دەبێتە سوڵتان.
1867 سەرەتای دەستپێکردنی پروپاگەندەکانی (لاوانی عوسمانی) لە ئەوروپا. گەشتی سوڵتان عەبدول عەزیز بۆ ئەوروپا.
1867 کۆکردنەوەی یاسا بنەڕەتیەکان،بە پێی ڕێساکانی حەنەفی.
1867 داگیرکردنەوەی یەمەن لەلایەن عوسمانیەکانەوە.
1870 دامەزراندنی دەستگایەکی پەروەردەی مامۆستایان و یاسای نوێژەنی خوێندنگە.
1873 یەکەمین پێشناگای وێنەی دەستەڵاتی عوسمانی. سالۆنیکی ـ یۆنان ، بە هۆی ڕێگەی ئاسنەوە بە ئەوروپای ناوەندەوە گرێ دەدرێت. قەیران و داڕمانی ئابووری دەوڵەتی.
1876 هەڵسانی بولگاریا لە دژی عوسمانی. لە کار خستنی سوڵتان عەبدول عەزیز و هاتنە سەر کاری مورادی پێنجهەم. سێربیا و مۆنتینێگرۆ بەشداری شەڕی دژی عوسمانی دەکەن. مەتحەد پاشا پێشنیاری یاسایەک دەکات. دانانی عەبدول عەمیدی دووهەم و جاڕی یاساکە لە 23 / 12 هەمان ساڵدا.

عەبدول حەمیدی دووهەم ـ دیکتاتۆرێکی ڕاسەپێن؟(1876 / 1908)

1877 لەدەستەڵات خستنی مەتحەد پاشا. دەرکەوتنی یەکەم پەرلەمێنتی عوسمانی. بانگەوازی جەنگ لەلایەن ڕوسیاوە. هەبوونی دوو بەرەی جەنگ. لە بەڵکان و لە قەفقازیا.
1878 دەستپێکی ئاشتی لە ـ سان ستیفانۆ ـ (3/مارت). سەربەخۆیی تەواوەتی مۆنتینێگرۆ/ سێربیا و ڕۆمانیا. بولگاریاش دەبێتە میرنشینێکی ئۆتۆنۆم بە سوپای خۆیەوە. پەیمانی عوسمانی/ ئینگلیز لە هەمبەر سەربەخۆیی قوبرسەوە.

پەیمانی بەرلین لە 13/یولیدا. لەشکرکێشی سوپای نەمسا ـ هەنگاریا بۆ ناو بۆسنیا و هێرتسیگۆڤینا.
1879 دامەزراندنی دەستگایەک بۆ چاودێری قەرزارێتی دەستەڵات.
1882 گەیشتنی نوێنەری نوێی سەربازی بۆ کن عوسمانی. یەکەم کۆلۆنی کشتیاریی جولەکە لە فەلەستین.
1888 کارگوزارێکی ئەڵمانی پێشنیاری دروستکردنی هێڵی ئاسنی ئەناتۆلیا/ لە حەیدەر پاشاوە بۆ ئەنقەرە دەکات.
1889 یەکەم گەشتی (ویلهێلمی دووهەمی ئەڵمان) بۆ ڕۆژهەڵات.
1891 لوتکەی خۆدەرخستنی گەنجە تورکەکان.
1894 لە خوێندنگە ناموسڵمانەکاندا تورکی وەک بابەتی وانە دەسەپێنرێت. دامەزراندنی ڕێکخراوی بەرهەڵستیکارو وەک : کۆمەڵەی یەکێتی و پێشکەوتن
1895 یەکەمین بڵاوکراوەی ئافرەتان بڵاو دەبێتەوە. خۆپیشنادان و پرۆتێستی ئەرمەنیەکان لە ئیستەنبوڵ و کوشتوکوشتارێکی زۆر لێیان .
1896 هەڵسانی ئەرمەنیەکان لە شاری ـ ڤان ـ . دەست بەسەراگرتنی بانکی عوسمانی لە ئیستەنبوڵ لە لایەن شۆشڕشگێرانی ئەرمەنیەوە.
1897 شەڕی (30) ڕۆژەی نێوان عەسمانی و یۆنان.
1900/1 کردنەوەی ـ سەرلەنوێی ـ زانکۆی ئیستەنبوڵ و دەستکردن بە کاری هێڵی ئاسنی حیجاز.
1902 یەکەمین کۆنگرێسی لاوەتورکەکان لە پاریس.

شۆرشی گەنجە تورکەکان و شەڕی جیهانی

1908 شۆرشی گەنجانی تورک: سوڵتان باس لە بەیاساناسین و قبوڵکردنی دەستووری 1876 دەکات. لێکگرێدانی بۆسنیا و هێرتسیگۆڤینا بە نەمساوە. بولگاریا جاڕی سەربەخۆیی خۆی دەدات. کردنەوەی پەڕلەمێنت، لە شێوەی دوو جۆری هەڵبژاردندا.
1909 هەڵچوونی سەرانی سوپا. هەردوو بەشی پەرلەمانت، کۆبوونەوەیەکی نەتەوەیی لە شاری ـ سان شتیفانۆ ـ پێکدێنن و دڵسۆزی خۆیان بۆ دەستوور بەیان دەکەن. لابردنی سوڵتان عەبدول حەمیدی دووهەم لە دەستەڵات و هاتنە سەر تەختی دەستەڵاتی محەمەدی پێنجهەم.(21 ئۆگوست) گۆرانی بنەڕەتی دەستوور.
1910 هەڵسانی ئەلبانەکان. سەرنەگرتنی هەوڵ بۆ قەرز لەلایەن فەرەنساوە. ڕازیبوونی ئەڵمانیا بۆ دانی قەرز.
1911 هەڵسانی ئیمام یەحیای یەمەنی. چوونی سوڵتان بۆ کۆسۆڤۆ. بانگهێشتەی ئیتالیا بۆ جەنگ.
1912 شەڕو پێکدادان لە ـ توبروک ـ لە هەمبەر داگیرکاریەکانی ئیتالیادا لە باکووری ئەفریقادا. لە مانگەکانی (ئەپریل و مای) دا ئیتالیا دوورگەکانی (دودێکانێس) داگیر دەکات. مۆنتینێگرۆ جاڕی شەڕ دەدات. بەدوایدا سیربیا و یۆنان و بولگاریایش جاڕی شەڕ دەدەن. پەیمانی ئاشتی (لۆزان ـ ئۆوچی) لەتەک ئیتالیادا لە 18 ی ئۆکتۆبێردا. بولگاریا تێکدەشکێنرێت و ناچاری پەیامی شەڕ ڕاگرتن لەتەک تورکیادا دەبن.
1913 بێئەوەی جاڕی شەڕ درابێت، شەڕی دووهەمی بەڵکان بە دەستپێشخەری سوپای گەنجانی تورک دەست پێدەکات.

1914 ڕێکەوتننامەی نێوان ئەڵمان و ئینگلیز لەسەر هێڵی ئاسنی بەغداد. پەیمانی نهێنی نێوان ئەڵمان ـ تورکیا لە 2 ئۆگۆستدا. لە 29 ی ئۆکتۆبێردا کەشتی جەنگی ئەڵمان (گۆبن)، تەقە لە بەربەستەکانی ـ سێواس تۆپۆل ـ دەکات. جاڕی شەڕ لەلایەن ڕوسیاوە لە 3 ی نۆڤێمبێردا. لە 5 ی هەمان مانیگیشدا لە لایەن ئینگیلیز و فەڕەنساوە.
1915 تێکشکانی سوپای عوسمانی لە 10ی یانیوەردا و لە ـ ساریقامیش ـ لە هەمبەر سوپای روسیادا. هەوڵدانی نیشتنەوە و خۆ گەیاندنە نیوە دوورگەکانی ـ گالیپۆلی، لە 25 ی ئەپریل . لە لایەن یەکگرتووەکانەوە. دەرکردنی یاسای کاتی لەهەمبەر ڕاگوێزانی ناموسڵمانەکانی ناوچەی ئەناتۆلیاوە. بە سەدان هەزار کەس لە ئەرمەنی و مەسیحیەکانی دی بوونە قوربانی.
1916 یەکگرتووەکان لە مانگی یانیوەردا، واز لە ـ دەردەنیل ـ ی داگیرکراو دێنن. لە 5 ی هەمان مانگدا، دەستپێکی بزووتنەوە و هەلسانی عارەب بە سەرۆکایەتی شەریف حوسێن.
1917 لە مانگی سێپتێمبەردا (ڤیلهێلمی دووەمی ئەلمانیا) دەچێتە کن سوڵتانی عوسمانی. لە 8 دێتسێمبێردا (ئورشەلیم) دەکەوێتە دەستی ئینگیزەوە.
1918 مردنی محەمەدی پێنجهەم و دەستەڵات وەرگرتن لەلایەن محەمەدی واحیدەدەینی شەشهەمەوە. دەست لەکار کێشانەوەی دەستەڵاتی تەلعەد پاشا. خۆبەدەستەوەدانی عوسمانیەکان لە ئاکامی شەڕوەستانی ـ مۆدروس ـ دا لە 30 ئۆکتۆبێردا و هەڵهاتنی سەرۆکانی گەنجانی تورک.
1919 مستەفا کەمال (ئەتاتورک) ،لە مانگی ئەپریلدا پلانێک دادەنێت کە بۆ ئەناتۆلیا بچێت. ئەویش بە پێی ڕێکەوتنی کۆنفرانسی ئاشتی پاریس، کە بۆی هەیە (ئیزمیر) بگرێت.(14 ی مای) . هەڵسانی ئەناتۆلیا لەلایەن کۆنگرێسی نەتەوەییەوە لە (ئەرزرۆم) و (سێواس) ەوە، لەلایەن مستەفا کەمالەوە ڕێکدەخرێت و کاری بۆ دەکرێت.
1920 ڕێکەوتننامەی ئاشتی (سیواس) کە لەلایەن دەستەڵاتی سوڵتانەوە و لە (10 ی ئۆگۆستدا ئیمزا دەکرێت.

مستەفا کەمال و تورکیای نوێ

1921 لەمانگی یۆلیدا، هێرشی یۆنانیەکان لە باڵی خۆرئاوای ئاناتۆلیاوە. بەرهەڵستی خوێناوی لە (زاکاریا) و هەتا 13 ی سێپتێمبێر.
1922 سەرکەوتن بەسەر سوپای هێرشبەری یۆنانیەکاندا لە (دومبلوپینار) و گرتنی (ئیزمیر). کۆبونەوەی نەتەوەیی بڕیاری هەڵوەشانەوەی دەستەڵاتی سوڵتان دەدات. هەڵبژاردنی عەبدول مەجیدی ـ مافدار بە دەستەلاتی پشتاوپشت ـ بە خەلیفە. دەستپێکردنی کۆنفرانسی ڕۆژهەڵاتی ناوەند لە (لۆزان). مستەفا کەمال جاڕی دامەزرادنی (پارتی گەل) دەدات.
1923 ئاشتینامەی لۆزان : دیاریکردنی سنوورەکانی تورکیا. ڕەچاوکردنی مافی ـ گەرەنتی ـ کەمە نەتەوەکان. ئەنقەرە دەکرێتە پایتەخت. هەڵبژاردنی مستەفا کەمال بە سەرکۆماری تورکیا و جاڕی کۆماریش دەدرێت.
1924 هەڵگرتن و لابردنی ـ خەلیفات ـ و دوورخستنەوەی خیزانی عوسمانیەکان. بڕیاردان لە هەمبەر دەستوورەوە لە لایەن کۆبونەوەی نەتەوەییەوە لە 20 ئەپریلدا.

1925 هەڵسانی کوردەکان. یاسای قەدەغەکردنی دەروێشایەتی. قەدەغەکردنی لەچک و سەرپۆش. ـ سەرداپۆشین ـ .
1926 چەسپاندن و جێبەجێکردنی یاسای مەدەنی لەسەر نموونەی یاسای مەدەنی سویسرا. وەرگرتن و چەسپاندنی یاسای تاوانکاری ـ جەریمە ـ ی ئیتالیا.
1927 سەرژمێری. (تورکیا 14 میلیۆنە)
1928 (10ی ئەپریل)، لە دەستووری یاساییدا، بەندی (ئیسلام ئایینی دەوڵەتە) دەسڕدرێتەوە. یاسا چەسپاندن (3 نۆڤێمبێر) لە هەمبەر تورکچێتی و باکارهێنانی ڕێنووسی لاتینیەوە.
1930 دەنگدانی ئافرەتان لە هەڵبژاردنە ناوچەییەکاندا(بە پێی دەستووری هەر شارێک لە 3 ی ئەپریلدا) . لە 8 ی دێتسێمێری 1934 یشەوە، ئافرەتان مافی هەڵبژاردنی نەتەوەیی سەراتاسەریان دەبێت.
1931 بانگهێشتەی هەڵبژاردن لە لایەن مستەفا کەمالەوە. کە پارتەکەی پارتێکی، کۆماری،نەتەوەیی،گەلخواز و شۆڕشگێڕ و نائایینیە.
1934 هەتا2 ی یولی 1936 یاسای هەڵبژاردنی ناوی خێزانی.
1936 (20 ی یولی)، ڕێکەوتننامەی (مێرنگن) لە (مونتروکس). تورکیا داخوازی دەستەڵات بەسەر (بۆسپۆرۆس) و (دەردەنیل) دا، دەکات.
1938 (10نۆڤێمبێر)،مردنی ئەتاتورک. لە 11 مانگدا(عیسمەت ئونونو) دەبێتە سەرکۆمار
1939 بەستنی سەنجاق ـ ناوچە ! ـ ی (ئەلێکساندرێتا ـ ئیسکەندەروونەـ حەتایا !) بە کۆمارەوە. لە 26 دیتسێمبێردا، ئەردهەژەی ئەرزنجان کە 32962 کەس مردن.
1941(18 یونی) ، پەیمانی دۆستایەتی لەتەک ئەڵمانیادا.
1942 یاسا لەهەمبەر زەریبە! ـ سەرکۆزەی سەروەتەوە.بەڵام ئەم یاسایە کەمایەتیە ناموسڵمانەکان ناگرێتەوە.
1944 (3ی ئۆگۆست)، وەستان و ڕاگرتنی پەیوەندی لەتەک ئەڵمانیادا.
1945 (23 فێبروەری) بانگهێشتەی جەنگ لە دژی ئەڵمان و ياپان. (24 ی فێبروەری) بوونە ئەندامی نەتەوە یەکگرتووەکان.
1946 دامەزراندنی پارتی دیموکرات و دەستپێکی سیستەمی دوو پارتیی.
1947 (12ی مارت) سەرکۆماری ئەمریکا ـ ترومان ـ بانگەوازی هاوکاری بۆ تورکیا و یۆنان دەکات.
1948 پارتی گەل بڕیار لەسەر وتنەوەی وانەی ئایینی دەدات لە پۆلەکانی چوار و پێنجی سەرەتاییدا.
1949 ڕێگەدان بە تورکیا بۆ چوونە ناو لیژنەی ڕاوێژکاریی ئەوروپا لە (شتراسبورگ)
1950 (14 مای) پارتی دیموکرات بە ڕێژەی 54% لە هەڵبژاردنی گشتیدا، زۆربەی دەنگەکان دەباتەوە. دەستپێکی سەردەمی (مندەریس). بە پێی ئامۆژگاری لیژنەی ئاشتی و ئەمنی نەتەوە یەکگرتووەکان، ناردنی سوپا بۆ کۆریا
1952 (18 فێبروەری) بوونە ئەندام لە پەیمانی باکووری ئەتلانتیک ـ ناتۆ!
1954 (2 ی مای) دووهەم سەرکەوتنی پارتی دیموکرات لە هەڵبژاردندا.
1955 قیرانی قوبرس. لە 6 ی سێپتێمبێردا، پیاهەڵشاخان و خراپەکاری لە دژی یۆنانیەکان لە ئیستەنبول ـ کۆنستانتینۆپۆلیس!

1957 (27 ئۆکتۆبەر) هەڵبژاردنی گشتی. پارتی دێمۆکرات % 48 ی دەنگەکان دێنێت و 424 کورسی.
1960 کۆبوونەوە و خۆپیشاندانی خوێندکاران بۆ پشتگیری لە (ئونونو) ی سەرۆکی بەرهەڵستیکاران ـ ئۆپۆزیسیۆن! لە(27 ی مای) دا،کودەتای ئەفسەرەکان و دەستەڵاتی سەربازی لەژێر فەرمانی گێنێراڵ (گورسل) دا.
1961 بە کۆمار بوونەوەی تورکیا. ڕیفراندۆم لەسەر دەستووری نوێ. پڕیاری مەرگ و مردن بەسەر (مندەرس) و دوو وەزیردا.
1963 (12 ی سێپرێمبێر) تورکیا واژۆی پەیمانی ئابووری لەتەک یەکێتی ئابووری ئوروپادا دەکات. پەیمانەکە لە 1 یانیوەری 1964 ەوە کاری پێدەکرێت.
1965 سەرکەوتن لە هەڵبژاردندا بۆ پارتی یەکسانی (سلێمان دەمەرێڵ)
1971 (12ی مارت) دەست لەکار کێشانەوەی دەستەڵاتی دەمەرێل، لەژێر کارگەری ڕای سەربازیەکاندا. پێکهێنانی کابینێتێکی دەستەڵاتداری دەرەوەی پارتەکان، بە سەرۆکایەتی (نیهاد ئەریم). لە 27 ئەپریلی ئەوساڵەوە هاتا 12 ی سێپتێمبێری 1973 ، دەستەڵاتی داسەپاوی سەربازی و گۆرین لە دەستووردا(20 ی سێپرێمبێر).
1974 کابینەی پارتی کۆماری (ئەجەڤید) لەتەک پارتی (م،س،پ) ی (ئەربەکان) دا. 20 ی یولی دابەزینی سوپای تورکیا و داگیرکردنی باکووری قوبرس.
1975 یەکەم دەستەڵاتی میریی (بەرەی نەتەوەیی) لەژێر دەستەڵاتی (سلێمان دەمەڕێڵ) دا.
1978 پێداهەڵشاخانی سوونە و عەلەویەکان لە (ماراس).
1979 لەقاودانی دامەزراندنی (پارتی کارکەری کوردستان ـ پ،ک،ک). دێمێرێل دەبێتە کەمێتی ناو کابینەوە.
1980 ڕیفۆرمی ئابووری لەلایەن (تورگوت ئۆزاڵ) ەوە. 6 ی سێپرێمبەر کۆبوونەوەی ئورشەلیمی پارتەکەی(نەجمەدین ئەربەکان) لە کۆنیا. 12ی سێپتێمبەر، گرتنە دەستی دەستەڵات لەلایەن سەربازیەکانەوە. گێنێراڵ (ئێڤرین) دەبێتە سەرکۆمار.
1981 (16 ی ئۆکتۆبێر)، هەڵوەشاندنەوەی هەندێک پارتی لەلایەن لیژنەی ئاسایشی نەتەوەییەوە. لە لایەن وەزیری پەرەوەدەوە؛ قەدەغەکردنی لەچک ـ سەرپۆش ـ لە خوێندکارە کچەکان.
1982 رێفراندۆم لە بارەی دەستووری نوێوە و هەڵبژاردنی (کەنعان ئێڤرین) بە سەرکۆمار.
1983 سەرکەوتنی پارتی (ئا،نا،ئا،پ) لە هەڵبژاردنە گشتیەکاندا.
1984 یەکەم چالاکی پارتی کارکەری کوردستان. گۆرینی پرۆژەی بەنداوی (گاپ) بە پرۆژەیەکی بەرفراوانی ئابووری.
1987 تورکیا دەکەوێتە هەوڵی وەرگرتنی لە یەکێتی ئەوروپادا.
1989 هەڵبژاردنی (تورکوت ئۆزاڵ) بە سەرکۆمار.
1990 جێبەجێ کردنی بەنداوی (ئەتاتورک) لەسەر ڕووباری فورات.
1991 (20ی نۆڤێمبێر) ، پارتەکەی سلێمان دەمێرێل(پارتی ڕێی ڕاست) یەکگرتنێک لەتەک پارتی سۆسیال دیموکراتەکاندا پێک دێنێت.
1992 کۆبوونەوەی جیهانی تورک لە ئەنقەرە لەتەک ئازەربایجان، کازاخستان، ئوسبەگستان و تورکمەنستان دا.

1993 مردنی سەرکۆمار (تورگوت ئۆزال). سلێمان دیمێرێل جێگەکەی دەگرێتەوە. تانسو چێلەر وەک بەرەی ئۆپۆزیسیۆن دەبێتە سەرۆک وەزیران.
1995 هەڵبژاردنی سەراسەری. پارتی گەشەکردن بە ڕێژەی 21% دەنگ دێنێت و بەرەیەک لەتەک پارتەکەی تانسو چیلەردا(19%) دا پێک دێنێت.
1996 پەیمانی گومرگیی لەتەک یەکێتی ئەوروپادا، کاری پێدەکرێت.
1998 قەدەغەکردنی پارتی گەشەکردن لەلایەن دادگای دەستووریەوە.
1999 (13ی فێبروەر) بەدیلگرتنی عەبدوڵا ئۆچ ئالانی سەرۆکی (پ،ك،ك) لە نەیرۆبی. لە 17 ی ئۆگۆستدا، ئەردەهەژەی بەهێز و خەساردەر لە دەووروبەری مەڕمەڕە.
2001 مانگی فێبرەور، قەیرانی ئابووری. پرۆگرامی کاتی بۆ بەهێزکردنی ئابووری تورکیا. قەدەغەکردنی پارتی باشیی کە پاشماوەی پارتی گەشەکردن بوو.
2002 دەستکرنەوە بە گفتوگۆی کێشەی قوبرس. سەرکەوتنی پارتی یەکسانی و گەشەکردن (ئا،کا،پ) ی تەیب ئەرۆگان بەڕێژەی 34% لە هەڵبژاردنەکاندا. تەنیا پارتی کۆماری دەتوانی ڕێژەی 10% بەدەست بێنێت و بەڕێژەی دەنگی 19% دەبێتە پارتی بەرهەڵستیکار ـ ئۆپۆسیزیۆن ـ .
2003 ئۆردۆگان لە بریتی عەبدوڵا گول دەبێتە سەرکۆمار.
2004 لە هەڵبژاردنە ناوچەییەکاندا (ئا،کا،پێ) بەڕێژەی 24% ی دەنگەکان لە پێشترەوەیە. یەکێتی وڵاتانی ئەوروپا داوای بەشداری کردنی تورکیا دەکەن، لەمەڕ گفتوگۆ لە بارەی باکووری قوبرس و ئەگەری قوبرس بۆ بوونە ئەندامی یەکێتی ئەوروپا.
2005 دوای هەوڵ و خەبات لە دژی قیرانی ئابووری، بڵاوکردنەوەی دراوی نوێ (لیرەی تورکی).
2007 دانی خەڵاتی نۆبڵی وێژەیی بە (ئۆرهان پاموک ـ لەدایکبووی 1951) . وەستانی هەوڵەکان لەتەک تورکیادا، لەمەڕ بوون بە ئەندام لە یەکێتی ئەوروپادا. لەبەرەوەی تورکیا دەبێتە کێشە لە سەر ڕێگەی گفتوگۆکان لەتەک هەردوو بەشەکانی قوبرسدا، بۆ یەکگرتەوە و بوونە ئەندامی ـ قوبرس ـ لە یەکێتی ئەوروپادا. هەڵبژاردنی نوێ بۆ پەرلەمان و سەرکۆمار. پاش گۆڕین لە دەستووردا و سەرکەوتنی تۆواوی پارتی (ئا،کا،پێ) ، هەمدیسان چالاکی لایەنگرانی (پ،ک،ک) لە باشووری ڕۆژهەڵات (کوردستان ـ و)
2008 (ئۆگۆست30)، لێپرسینەوەی دەستووری لە دژی پارتی (ئا،کا،پێ) سەرناگرێت.
پوختە ڕای کۆتایی:
بێشک ئەگەر چاو بە دێرۆکی مرۆڤایەتی و داگیرکردنەکاندا بگێڕین، نموونەی لەبەرچاو هەن، بۆ نموونە گەلانی ڕەسەنی (ئەمریکا، نیوزێ لاند، ئەفریقای باشوور، ئۆستڕالیا و بەشێکی دیاری ئەمریکای لاتین..) کە وڵاتەکانیان لە سەرەتاو ناوەڕاستی هەزارەی دووەمەوە، لەلایەن سپی پێستی ئەوروپا و یان ئیسپانیەکانەوە داگیر کراوە، زمان و کولتوور و ئایین و کەسایەتیان لێزەوت کراوە. کەسایەتی خۆیان لێ بزر و ڕفێنراوەو کەسایەتیەیکی نوێی بە زمان و ئایینی داگیرکەریی و دروستکراوی پاشکۆڵۆنیان پێدراوە! ژمارەیەکی هێندە کەم لە دانیشتوانی ڕەسەنی بۆ نموونە (ئۆستڕالیا و نیو زێلاند) ماون، هەزاران جار بەداخ و کەسەرەوە، وەک هەلومەرجی چوونە باخی ئاژەڵان. لە جێیەکی

تایبەتیان قایم کردوون و گەشتیار بۆ سەیرکردن و وێنەگرتن لەتەکیاندا،دەنێرنە لایان..!
لێ، تا نهاکە دوژمنان و داگیرکەرانی کورد و کوردستان، بەتایبەتی تورک نەیانتوانیووە، کورد بە جۆری گەلێکی وەک (لاس) بتورکێنن و زمان و کولتوور و کەسایەتیمان وەندا بکەن. لێ، لەتەک هەموو کەمتەرخەمی و ناتوانایی خەباتێکی سەرتاسەری و ئیدۆلۆژیەکی نەتەوەیی بۆ سەرفرازی هەمیشەیی، بەڵام ئەمەیش مایەی هیواو ئاواتی مانەوەی کوردە ـ وەک کورد و کەسایەتیەکی جیاواز لە گەلانی داگیرکاری ناوچەکە ـ لەتەک ڕەوتی مێژووی مرۆڤایەتیدا پروات و سووریش بێت لەسەر هێشتنەوەی زمان و نیشتمان و کولتوورەی خۆی.

سەرچاوە:
گۆڤاری (تالیا) ی ئەڵمانی، مانگی سێی 2008 لاپەڕە 7 ـ 20